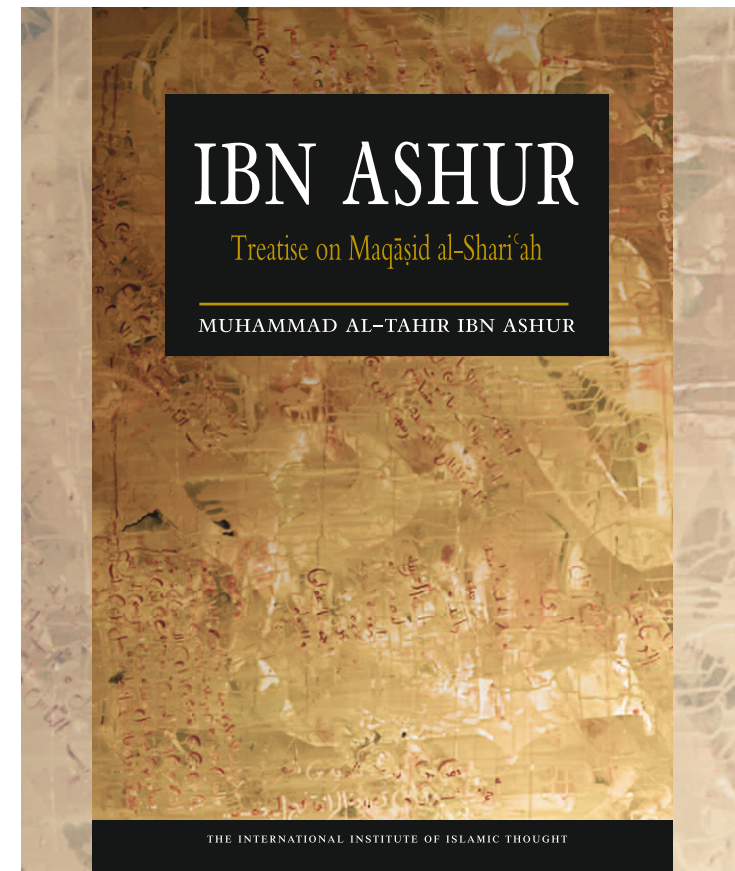

Мухаммад Аль-Тахир Ибн Ашур

ИБН АШУРДУН

Макасид аль-Шарият трактаты

(IIIT) «Кыскача сунушталган китептер» сериясы

Ислам Ойлору Эл аралык Институтунун (ИИТ) кыскача китептер сериясы – окурмандарга түп нусканын негизги мазмуну жөнүндө жалпы түшүнүк берүү үчүн кыскача жазылган институттун негизги басылмаларынын баалуу жыйнагы.

Шейх Мухаммад аль-Тахир Ибн Ашур – белгилүү Зайтун имамы жана ХХ кылымдагы улуу ислам аалымдарынын бири. Шейх Ибн Ашурдун *Макасид аль-Шарият* аттуу трактатынын ушул котормосунун жарыкка чыгышы, ислам укугун англис тилинде изилдөөдөгү чоң жетишкендиги болуп саналат. Ибн Ашур *макасидди* улуу имамдар доорунан бери эч кандай олуттуу өнүгүүгө ээ болбогон Ислам укук теориясынын жаңылануусунун усулу катары сунуштайт. Ошондой эле Ибн Ашур Мухаммад Пайгамбардын (САВ) *макасидде* жазылган иш-аракеттеринин жана чечимдеринин артындагы ниеттерине тиешелүү орчундуу маселеге кайрылган. Ал ислам мыйзамдарынын бөлүгү боло турган пайгамбарлык салттарды жана пайгамбардын саясий лидерлик менен конфликттерди чечүү сыяктуу айкын максаттарга арналган иш-аракеттери менен сулөмдөрүн айырмалаш үчүн жоболорду киргизген. Бирок, анын бул китептеги эң чоң жетишкендиги – алгачкы *усул аль-фихте* буга чейин колдонбогон жаңы, заманбап терминология менен *макасиддин* жаңыртылып иштелип чыгышы. Мисалы, Ибн Ашур “санжыраны сактоону” “үй-бүлөлүк тутумду сактоодо”, “чыныгы ишенимди” “ишеним эркиндигинде” ж.б теорияларды иштеп чыккан. Ошону менен катар ал бардык ислам мыйзамдары негизделген *макасид* сымал “тартип”, “табигый жайгашуу”, “эркиндик”, “укук”, “сылыктык” жана “тендик” түшүнүктөрүн киргизген. Бул өнүгүү ислам мыйзамында мусулман коомдору жана мусулман азчылыктары үчүн учурдагы чыныгы көйгөйлөрдү чечүүгө чоң мүмкүнчүлүктөрдү ачат.

Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)

978-1-56564-551-6

Мухаммад аль-Тахир Ибн Ашур

**Ибн Ашурдун
Макасид аль-Шарият
трактаты**

Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)

Бишкек - 2020

УДК
ББК

Китептин демөөрчүсү:
Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)
Херндон, Вирджиния, США
Билим Интеграция Институту
Грузия, Тбилиси

Китепти англисчеден кыргызчага которгон Сауле Егимбаева
Китептин редактору **Беделбек кызы Вера**

Автору **Мухаммад аль-Тахир Ибн Ашур**
Ибн Ашурдун Макасид аль-Шарият трактаты: / Которгон Сауле Егимбаева:– Б.:
2020. – 30 б.

Бул китеп жалпы окурмандарга, Ислам динине кызыккандарга, Ислам динин изилдегендерге өтө пайдалуу. Бул китептин өзгөчөлүгү – исламга болгон жаңы көз карашты сунуштайт. Мусулмандарды калыптанып калган эски көрүнүштөрдөн арылтып, чыныгы ийгиликке жеткире турган жолдору чагылдырылат.

Китеп «Ихсан Хайрия» коомдук фонду тарабынан бастырылган

КЫРГЫЗСТАН МУСУЛМАНДАРЫНЫН ДИН БАШКАРМАСЫ
Бул китеп Кыргызстан мусулмандарынын дин башкармасы тарабынан
тастыкталат. №

Ibn Ashur Treatise on Maqasid al-Shari'ah (Kyrgyz)
Muhammad al-Tahir Ibn Ashur
IIIT Books-In-Brief Series

Ибн Ашурдун Макасид аль-Шарият трактаты
Мухаммад аль-Тахир Ибн Ашур
(ИИТ) «Кыскача сунушталган китептер» сериясы

© Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)

The international Institute of Islamic Thought (IIIT)
P. O. Box 669
Herndon, VA 20172, USA
www.iiit.org

IIIT London Office
P.O. Box 126
Richmond, Surrey
TW9 2UD, UK
www.iiituk.com

М

УДК
ББК

© Мухаммад аль-Тахир Ибн Ашур 2020

Ислам Ойлору Эл аралык Институтунун (ИИТ) кыскача китептер сериясы

Бул Ислам Ойлору Эл аралык Институтунун (ИИТ) кыскача китептер сериясы окурмандарга түп нусканын негизги мазмуну жөнүндө түшүнүгүн берүү үчүн институттун негизги публикацияларынын кыска формага келтирилген баалуу коллекциясы болуп саналат. Окуганга ыңгайлуу, убакытты үнөмдөгөн кыска форматта чыгарылат. Бул конспекттер чоңураак, ири публикациялардын жакындан кылдат изилдеген обзорлору болуп, окурмандарды түп нусканы андан ары тереңдеп изилдөөсүнө түрткү болот деп үмүттөнөбүз.

Ибн Ашурдун *Макасид аль-Шарият* трактаты (араб тилиндеги түп нусканын англисче котормосу) 2006-жылы толугу менен басылып чыккан. Шейх Мухаммад аль-Тахир ибн Ашур *макасидди* улуу имамдар доорунан бери эч кандай олуттуу өнүгүүгө ээ болбогон Ислам укук теориясынын жаңылануусунун методологиясы катары сунуштайт.

Ибн Ашур тайманбастык менен Мухаммад Пайгамбардын (САВ)¹ *макасидде* жазылган иш-аракеттеринин жана чечимдеринин артындагы ниеттерине тиешелүү орчундуу маселеге кайрылган. Ал ислам мыйзамдарынын бөлүгү болгон пайгамбарлык салттарды жана саясий лидерлик менен конфликттерди чечүү сыяктуу айкын максаттарга арналган пайгамбарлык иш-аракеттерди айырмалоо критерийлерин киргизген. Бирок, салттуу *усул аль-фихте* эч качан түзүлбөгөн жаңы, заманбап терминдерди бириктирүү менен жаңы *макасиддин* өнүгүшү, анын бул китепке кошкон зор салымы болгон. Мисалы, Ибн Ашур “санжыраны сактоону” “үй-бүлөлүк тутумду сактоодо”, “чыныгы ишенимди” “ишеним эркиндигинде” ж.б теорияларды иштеп чыккан. Ошону менен катар ал бардык ислам мыйзамдары негизделген *макасид* сымал “тартип”, “табигый жайгашуу”, “эркиндик”, “укук”, “сылыктык” жана “теңдик” түшүнүктөрүн киргизген. Бул өнүгүү ислам мыйзамында мусулман коомдору жана мусулман азчылыктары үчүн учурдагы чыныгы көйгөйлөрдү чечүүгө чоң мүмкүнчүлүктөрдү ачат.

¹ *(САВ) – Саллаллаху алейхи ва саллам. “Ага Алланын тынчтыгы жана берекеси болсун”. Мухаммад Пайгамбардын аты айтылган сайын айтылат.

КИРИШ СӨЗ

Шейх Мухаммад аль-Тахир Ибн Ашур – белгилүү Зайтун имамы жана 20-кылымдагы улуу ислам аалымдарынын бири. Бул китеп ислам укугун англис тилинде изилдөөдөгү чоң жетишкендик болуп саналат. Ибн Ашур *макасидди* 8-кылымдагы аль-Шафиден баштап, 14-кылымдагы аль-Шатибиге чейин улуу имамдар доорунан бери эч кандай олуттуу өнүгүүгө ээ болбогон Ислам укук теориясынын жаңылануусунун методологиясы катары сунуштайт. Ибн Ашурдун методологиясы эң жогорку чектеги заманбап неолитерализм менен неорационализмдин ортосунда централисттик позицияга ээ: *неолитерализм* – бул түздөн-түз салттуу көз караштардын пайдасына ислам эрежелерин негиздүү жана негизделген кайра карап чыгууларды четке кагуу болсо, ал эми *неорационализм* – бул жаңыланууга жана рационалдуулукка умтулган мусулмандардын диний жана маданий өзгөчөлүгүн четке кагат. Ислам мыйзамындагы *макасид* ислам жазууларына жана ислам ишенимине негизделет жана исламдык эрежелердин негиздерин, максаттарын, жалпы жакшылыктарын чагылдырат. Ошондой эле Ибн Ашур Пайгамбарыбыз Мухаммеддин (САВ) иш-аракеттеринин жана чечимдеринин артындагы ниети / *макасид* темасына токтолгон. Ибн Ашур ислам мыйзамдарына арналган пайгамбарлык каада-салттарды жана айкын максаттар үчүн берилген пайгамбарлык иш-аракеттерди айырмалоочу критерийлерди киргизген. Буга чейин салттуу *усул аль-фихте* эч качан түзүлбөгөн жаңы *макасиддин* заманбап терминология менен иштелип чыгышы бул китептин зор салымы болуп саналат. Ибн Ашурдун салымдары ислам мыйзамында мусулман коомдору жана мусулман азчылыктары үчүн учурдагы чыныгы көйгөйлөрдү чечүүгө чоң мүмкүнчүлүктөрдү ачат.

Мухаммад аль-Тахир ибн Ашур 1879-жылы Тунисте билимдүү Андалусиялыктардын үй-бүлөсүндө туулган. Ал жаңыча ой жүгүрткөн улама менен бирге окуган жана классикалык ислам илимин өздөштүргөн. Ал 1932-жылы ошол кездеги Шейх аль-Исламдын судьясы болуп, ислам билимин жана юриспруденциясын реформалоо жаатында үзүрлүү эмгектенген жазуучу жана автору болгон. Ибн Ашурдун 1946-жылы чыккан “*Макасид аль-Шарият*” чыгармасы шарияттын жогорку максаттарын изилдөөчү, системалуу окуусу болуп саналат.

АЛГЫ СӨЗ

Бул китепте пикир келишпестиктерин чечүүдө колдонмо жана шилтеме берүү үчүн *Макасид аль-Шарият* боюнча маанилүү баяндамалар иштелип чыккан. Китеп мусулмандарга жаңы учурларда алардын күтүлбөгөн көйгөйлөрүн чечүү үчүн ылайыктуу мыйзамдарын иштеп чыгууга жана ар кандай юридикалык окуу жайлардын карама-каршы аргументтерине карабастан өз пикирин билдирүүгө багытталган. Негизги эрежелердеги (усул) айырмачылыктар колдоонуудагы укуктук ченемдерге карата улантылат, анткени, *усул аль-фикхтин* жалпы эрежелери менен ар тараптуу принциптери ушул чечимдердин өзгөчө сапаттарынан келип чыгат.

Усул аль-фикх эч качан *фикх* маселеси менен макул болбогон адамдар тарабынан кабыл алынган акыркы арбитр болгон эмес. Мындан тышкары, *усул аль-фикхтин* сунуштары менен өтүнүктөрүнүн көпчүлүгү терең акылмандыкты же хикманы жана шарияттын максаттарын аныктоо максатында кызмат кыла алышпайт. Ушундайча, *усул аль-фикх* аалымдары өздөрүнүн изилдөөлөрүн шарияттын сырткы жана түзмө-түз аспектилерин менен чектешет. Бизди *усул аль-фикхтин* актуалдуу сунуштарынын абалын баалоо тынчсыздандырат.

Шариятты түшүнүүнүн аныктоочу жана категориялык принциптерин сунуштоо үчүн, *усул аль-фикхтин* салтка айланган сунуштарына кайрылып, аларды реформалоо керек. Андан кийин биз бүт нерсени өзгөртүп, аны “Шарияттын жогорку максаттары жөнүндө илим” деп аталган көз-карандысыз дисциплина катары топтошубуз керек. Бул китепте исламдын жарандык келишимдерди жана салттарды жөнгө салуучу мыйзамдар жана эреже жөнүндө маселелери каралат. Бул мыйзамдар жалаң гана шарият деп аталууга татыктуу. Себеби, алар исламдын ар кандай деңгээлдеги пайдасы менен зыяны жана аларды баалоо критерийлерин аныктоо максатын чагылдырат.

БИРИНЧИ БӨЛҮМ

Макасид аль-Шарияттын түзүлүшү

Биз негизинен шарияттын алдыга койгон жогорку максаттары бар экендигин жана юрист аларды эмне үчүн билиши керектигин, ошондой эле аларды аныктоонун жана тастыктоонун максат категориялары менен ыкмаларын далилдөөгө аракет кылабыз. Кандайдыр бир кудайлык мыйзамдын жоболору жана көрсөтмөлөрү адамзат үчүн орнотулган жана Аллахтын ниетин орундатууга багытталган. Ал элчилерин жиберип, адамдардын тартибин орнотууга мыйзамдарды ачып берген. Андан тышкары, адамзат цивилизация үчүн Кудай берген мүнөзгө ээ, эң чоң көрүнүшү жашоону жөнгө салуучу мыйзамдарды кабыл алуу болуп саналат. Куранды жана чыныгы пайгамбарлык салттарды иликтеп жатып, ислам шариятынын эрежелери жалпы жакшылыкка жана коомго, жеке адамдарга пайда алып келе турган ички себептерге негизделген деп жыйынтык чыгарсак болот. Юрист *Макасид аль-Шариятты* төмөнкү деңгээлдерде билиши керек. Биринчиден, ал *усул аль-фикхте* айтылган юридикалык аргументти жөнгө салуучу лингвистикалык эрежелерди колдонуу менен анын сөз айкаштарын жана маанилерин түшүнүшү керек. Андан соң ал *мужтахиддин* көрсөтмөлөрүндө кандайдыр бир жалпы тартип бузууларды издеп, шарияттын ниетин жана өкүмдөрүн иликтеп чыгышы зарыл. Аналогия боюнча жыйынтык чыгаруу *Макасид аль-Шарият* жөнүндө билүүнү талап кылууга мүмкүн болгон негизги себептердин ырасталышына жараша болот. Шарияттын жогорку максаттары – пайгамбарлык салттарды кабыл алуу, сахабалардын жана илимпоздордун арасынан юристтердин пикирин карап чыгуу, юридикалык ой жүгүртүү жана аргумент кылуу.

Макасид аль-Шариятты түзүүнүн ыкмалары

Шарият өзүнүн мыйзамдарында далилдердин жана кабылдоолордун негизинде жогорку максаттарга ээ. *Усул аль-фикхтин* салттуу далилдерине негизделген ар кандай *Макасид аль-Шарият* жөнүндө мурунтан эле билебиз. Бул далилдер Курандан алынган жана анын тексти бир нече жолу үзгүлтүксүз берүү менен түзүлгөн, Курандын көпчүлүк сөздөрү ыктымалдуулук, аныктоочу да, категориялык да эмес, түздөн-түз коннотация категориясына кирет. *Мужтахиддер* андан чыгарган эрежелерге жана өкүмдөргө макул болушкан эмес.

Бул жаатта юристин эң башкы жетекчилик принциби – бул объективдүүлүк жана акыйкаттыкты сактоо жана алдын-ала божомолдон, мурунку *ижтихад* пикиринен же улуу аалымдын же мугалимдин көз карашынан алыс болуу. *Макасид аль-Шарияттын* тематикалык жыйынтыктоочу ыкмасы анын ар кандай көз караштары жана иш – аракеттеринин артында жатат. Бир акылмандыктын (*хикманын*) сапатын бөлүштүрүүчү көптөгөн себептер боюнча индуктивдик сурамжылоо жүргүзгөндө, биз алардан бир айкын максатка жетише алабыз жана шарияттын кандай максатка багытталгандыгын аныктай алабыз.

Мындан тышкары, биз өз ара жалпы мыйзамы бар шарият мыйзамдарынын жана эрежелеринин көптөгөн тексттик далилдерин изилдеп көрө алабыз. Ошондо бул ченемдик укук мыйзам чыгаруучу тарабынан коюлган максатты билдирет деп ишенимдүү айтабыз.

Мурункулардын сөздөрү негизинен *Макасид аль-Шариятты* карап чыгуунун зарылдыгын тастыктайт. Алардын көптөгөн билдирүүлөрү *Макасид аль-Шарияттагы* мыйзамдык актыларын индуктивдик ой жүгүртмө менен изилдегенин көрсөтөт. Мужтахиддердин так көз караштары жана ар бир мужтахиддин ижтихадга негизделген көз караштары алардын *Макасид аль-Шариятты* табуу аракетинин тереңдигине жана кылдаттыгына жараша болот.

Айрым окумуштуулар контексттик далилдерден, сүйлөө жыйындарынан жана жалпы контексттен турган сүйлөө актысынын контекстин эске алышпайт. Акыйкатчылар бул ой-пикирлерге көңүл буруу менен так айырмаланышат. Бирок, пайгамбарыбыздын иш-аракеттерин жана буйруктарын кылдат изилдеп чыкпастан, эч ким эч нерсе кыла албайт. Берилишине жана иш жүзүнө жараша ошол юридикалык маселелерде *сахабалардын* пикирлерин эске алуу керек. Ошентип, ар кандай жоромолдорго туш болгон акыйкатчылар, мыйзам чыгаруучу адамдын ниети жөнүндө түшүнүк бере турган жагдайларды байкап жүргөндөй эле, Алланын элчисине түшүндүрмөлөр үчүн кайрылышкан.

Пайгамбардын каалоолору жөнүндө мыйзамдар

Макасид аль-Шарияттын изилдөөчүлөрү үчүн негизги өнөр Пайгамбардын ар түрдүү сөздөрү менен иш-аракеттеринин максаттарын айырмалай билүү болуп эсептелет. Окумуштуу Шихаб аль-Карафи алгачкы-

лардан болуп бул айырмачылыкты билип, аны иш жүзүндө пайдаланып көрүп мындай деп жазган: “Аллахтын элчиси (САВ) эң жогорку имам, эң акылдуу сот жана эң илимдүү юрист (муфтий)... Биз анын идеалдуу түзүлүшү менен прототиби кандай экенин ойлобой туруп, кандайдыр бир диний функция тууралуу ойлоно албайбыз” - деп ал сөзүн андан ары улады “жогорудагы сапаттардагы иш-аракеттери жана жүрүм-туруму шариятта ар кандай натыйжаларга ээ. Ошентип, анын айткандарынын же берүүлөрүнүн бардыгы милдеттүү жалпы эреже болуп саналат...”

Пайгамбардын *сахабалары* анын мыйзам чыгаруу кызматынан келип чыккан буйруктарынан башка буйруктарын так айырмалашкан. Алланын элчисинин билдирүүлөрү же иш-аракеттери төмөнкү түшүнүктөргө тиешелүү: мыйзам, буйрук чыгаруу (*fatwa*), өкүм чыгаруу, мамлекетти саясий жетектөө, башкаруучулук, макулдашуу, муктаж болгондорго кеңеш берүү, түшүндүрмө берүү, руханий илхам, улуу чындыктарды таанытуу, тартиптик жана үйрөтпөстөн берилген жөнөкөй сөздөр.

Бул түшүнүктөрдүн бардыгы мыйзамдардын ачык далили болуп саналат жана аларга тиешелүү шарият эрежелеринин түрлөрүнө жараша өзгөрүлүп турат. Буйрук берүү (*fatwa*) жана сот чечимдерин аткаруу экөө тең мыйзамдын колдонулушунун мисалдары. Көпчүлүк учурда жогорку мамлекеттик бийликтин мүмкүнчүлүгү менен мыйзамга байланыштуу мүмкүнчүлүктү чаташтырбоо керек. Насаатчылык менен окутуу жөндөмдүүлүгү мыйзамга караганда жалпы мүнөзгө ээ. Анткени, Алланын элчиси буйрук берип жана тыюу сала алганы менен, анын умтулуусу эң акыркы чечүүчү буйрук катары кабыл алынбастан, тескерисинче жакшылык менен адилеттүүлүккө алып баруучу ар кандай жолдорун көрсөтөт. Акыйкатчы Пайгамбарыбыздын ар кандай иш-аракеттеринин жагдайларын жана маанилүү далилдерин кылдаттык менен изилдеп чыгышы керек. Пайгамбарыбыздын мыйзамдарына байланыштуу контексттик көрсөтмөлөрүнө, анын сөздөрүн элге жеткирүү, анын айткандарына ылайык иш алып баруу жана мыйзамдуу буйрукту жалпыга маалымдоо кирет.

Айрым жана мүмкүн болгон Макасид аль-Шарият

Юриспруденциянын каталары жеке адамдар же коомдор үчүн өтө оор кесепеттерге алып келет. Мыйзам чыгаруу максатында тандалган жетишкендик жанрына байланыштуу шарияттын көз-карашын кеңири

тематикалык иликтөө жүргүзүүдөн мурун жана исламдык укук илимдеринин илимпоздорунун агартуу иштери менен алектенүүдөн мурун окумуштуулар эч кандай шарияттын максатын аныктоого милдеттүү эмес. Максаттарды аныктоонун жана бардык мүмкүн болгон аспектилердин системалуу процесси каталардын алдын-алуу үчүн чечүүчү мааниге ээ. Шарияттын максаттарын изилдеген адамдын алган билими ар кандай формада болушу мүмкүн: анык, жана болжолдуу. Акыйкатчылар бир катар аныкталган жогорку максаттарды шилтеме жана *фикх* менен юридикалык талаш-тартыштагы акыркы критерийлери катары аныкташы керек. Максаты – *усул аль-фикхтен* өзгөчөлөнгөн *Ильм Макасид аль-Шариятты* түзүү менен пикир келишпестик же каршылаштык мезгилинде бир катар акыркы эрежелерди киргизүү. Мүмкүн жана болжолдонгон максаттарга шарият эрежелерин киргизүү аркылуу оңой жетүүгө болот. Аалымдарга жеңилдикти жайылтуу шарияттын эң жогорку максаттарынын бири экендигин далилдөө үчүн тематикалык жыйынтык жетиштүү. Индуктивдик сурамжылоонун негизинде алынган бардык көрсөткүчтөр кайталануучу жана жалпы болуп саналат жана булар курандын аяккы текстинде камтылган. *Макасид аль-Шариятты* түшүнүүдө мүмкүн болгон жана божомолдун деңгээли анын булактарын жана изилдөөчү акыйкатчылар колдоно турган көрсөткүчтөрүн тематикалык карап чыгуунун ар кандай деңгээлдеринен көз каранды болот.

Шарияттын рационалдаштырылган жана рационалдаштырылбаган буйруктары

Фикхте жана *усул аль-фикхте* ой жүгүртүү жана талашуу үчүн акыйкатчылар тарабынан иштелип чыккан ыкма Курандын түз маанисине, Пайгамбардын сөздөрүнө, иш-аракеттерине жана жымжырттыгына байланыштуу. Бул билдирүүлөр жалпы эрежелерди жана жоболорду билдириши мүмкүн. Акыйкатчылар ар кандай буйруктарды универсалдуу эрежелердин натыйжалуу себебин аныктоо же айкын эрежелердеги аналогиялык чегерүү аркылуу алышкан. Бар аракетин жумшап, мыйзам чыгаруучунун кандайдыр бир ниетин аныктай албаган соң, *мужтахиддер*, шарият бизден ишенимбиздин бир бөлүгү болгон Кудайдын буйруктарын аткарууну талап кылат деген тыянакка келет. Акыйкатчылар шарияттын мыйзамдары рационалдаштырылган же берилгендик деп ишенишет. *Мужтахиддер* акыркы түрдү тастыктоодо өзгөчөлөнүп турушса да, аналогиялык чегерүү маселесин көтөргөн акыйкатчылар шарияттын буйруктарын үч категорияга бөлүштүрүштү; сөзсүз түрдө

шарияттын тексттик булактарында каралган же эскертилген рационалдаштырылган топтор; негизги себептерин адам түшүнбөгөн берилгендик менен берилген буйруктар; жана жашыруун негизги себептери бар буйруктардын орто категориясы, бирок, акыйкатчылар болжолдуу себептер боюнча келишпесе дагы, рационалдуу түрдө тыянак чыгара алышат. Акыйкатчылар жамааттын чындап динге ишенгендигин билишсе, алар аны өзгөртпөстөн, түзүлүшүн сактап калууга милдеттүү. Шарияттын белгилүү бир максатына жол табуу үчүн акыйкатчылар бул салттарды жашыруун себептер жана максаттар менен кылдат изилдеп, талдап чыгышы керек. Ошондой эле алар бул салттар орнотулган кезде мусулман коомчулугунун жалпы абалын эске алышы керек. Шарияттын бардык буйруктары негизги себептерден, артыкчылыктардан жана кызыкчылыктардан турган мыйзам чыгаруучунун максаттарын көрсөткөнүнө толук ишенебиз.

ЭКИНЧИ БӨЛҮМ

Ислам мыйзамдарынын жалпы максаттары жөнүндө

Макасид аль-Шарияттын аныктоочу мүнөздөмөсү

Ислам мыйзамынын жалпы максаттары терең маанилерден жана мыйзам чөйрөлөрүндө жана жагдайларында мыйзам чыгаруучу тарабынан каралган акылмандыктын ички аспектилеринен турат. Буларга шарияттын жалпы мүнөздөмөлөрү кирет. *Макасид аль-Шарият* анык, түшүнүктүү жана так болушу керек болгон чыныгы идеялардын же жалпы кабыл алынган идеялардын формасын алат. Жалпыга бирдей кабыл алынган идеялар – бул коомдук жыргалчылыкка ылайык болгондугунан улам, жалпыга белгилүү жана убакыттын өтүшү менен сыналган түшүнүктөр. Айрым түшүнүктөрдө туруктуулук жоголуп, жакшы менен жамандын ортосунда чайпалып калышы мүмкүн. Ошондуктан аларды шарияттын максаты катары кабыл алуу же четке кагуу мүмкүн эмес. Андан көрө аларды жокко чыгаруу жана жыйноо ыйгарым укуктарына ээ болгон мусулман коомчулугунун аалымдарына кайрылуу керек. Мындай түшүнүктөр алардын шарттары менен түзүлгөндө, алар шарияттын максаттарын түзөрүнө толук ишенсек болот.

Эгерде мыйзам чыгаруучу аларды колдонууну жөн гана мүмкүнчүлүк катары эсептесе, анда акыйкатчылар аларды жалпы принциптер менен тыгыз байланышта болгон өзгөчө учурлар катары тастыкташы керек жана аларды айкын жана ылайыктуу контексттен тышкары жайып салбашы керек. Бирок, эгерде алар шарияттын ачыкка чыкпаган максаттарын түзсө, анда акыйкатчылар аларды белгилүү бир контексттен тышкары жайылтыла турган жалпы эрежелер катары кабыл алышат. Шарият кыялдагы элестерди жана фантазияларды четке каккандыктан, анын элестер жөнүндөгү буйруктарынын негизи шарият үчүн кабыл алынбайт, зарыл учурлардан тышкары. Элестетилген же материалдык эмес нерселер, мыйзамдын максаттары катары каралбаса дагы, кээ бир шарият максаттарына жетишүү үчүн пайдалуу болушу мүмкүн, мисалы, адамдарды исламга чакыруу же ынандыруу каражаты катары коркуу сезимин туудуруу.

Фитрага жана кең пейилдүүлүккө негизделген Макарид аль-Шарият

Фитра – бул Алла жараткан ар бир жандыкка берилген табигый түзүлүшү менен ирээти. Демек, *фитра* адамдын акыл-эси менен денесинин жаратылышынын ички жана тышкы абалы. Ошондой эле, бир көрүнүштөр менен алардын себептеринин байланышуусунан тыянак чыгаруу адамдын акыл-эсине жараша болот, ал эми чыныгы эмес себептерден тыянак чыгаруу адамдын акыл-эсине карама-каршы келет. Ислам рационалдуу суроолор же акыл менен кабыл алынып, далилденген нерселерге ылайык болгон ишенимдерден жана мыйзамдардан турат. Шарият өз жолун жолдоочуларын *фитраны* коргоого жана цивилизациядагы аракеттерин сактоого үндөйт. *Фитра* талаптары бири-бирине карама-каршы келип, бири-бирине каршы келгенде, *фитранын* сакталышы үчүн күчтүүрөөк жана маанилүүрөөк нерсеге артыкчылык берилиши керек. Мыйзамдуу буйрукта белгиленген салтка кайрылуу *фитранын* маанисинен келип чыгат, себеби бул максатта колдонулганда, салт белгиленген шарият эрежелерине карама-каршы келбеши керек.

Кең пейилдүүлүк (*самаха*) – адамдардын бири-бирине ченем менен жеңил мамиле кылуу. Кайраттуулук менен сабырдуулуктун ортосунда турган *самаха* токтоолук, адилеттүүлүк жана момундук идеалдарынан келип чыгат. Токтоолук бардык асыл сапаттардын негизин түзөт. *Самаха* адамдардын кайраттуулукка умтулганы жана зыян же бузукулук кылбаганы үчүн мактоого татырлык. Куран жана сүнөттөр ислам дининин улуу экендигин тастыктайт. Эң негизгиси, Алла исламды *фитра* дини кылып жараткан жана *фитра* маселелери конституцияга жана адамзаттын тубаса мүнөзүнө байланыштырган. Натыйжада, шарият адамдарга да, коомго да ыңгайлуулук алып келет. Кең пейилдүүлүк шарияттын кеңири жайылышында жана тарыхый үзгүлтүксүздүгүндө чоң маанисин көрсөттү. Бул жеңилдик – *фитра* маселеси экенин дагы бир ирээт тастыктайт.

Ислам мыйзамдарынын жалпы максаттары

Шарияттын жалпы эрежелери жана айкын далилдери ислам мыйзамдарынын жалпыга бирдей принциби, жамааттардын социалдык тартибин сактоо жана алардын ден-соолугун камсыз кылуу экендигин билдирет. Тексттик так далилдер шарияттын жалпы максаты адам ишиндеги бардык түрдөгү коррупцияны жок кылуу экендигин далилдейт. Мыйзам

чыгаруучу тарабынан айтылган жана даңкталган адилдик ишенимге жана ырым-жырымга сыйынуу менен чектелбейт. Тескерисинче, ислам адамдардын жеке жана жамааттардын иштерин чечүү жана ишенимге байланыштуу маселелерди реформалоо жолу менен адамдардын дүйнөдөгү жана коомдук иштердеги укутарын белгилейт. Андан кийин ислам адамдын психикасын тазалоого жана адамдын рухун көтөрүүгө кайрылды. Пайгамбарыбыздын чакырыгынын башталышынан баштап, *хижрадан* кийинки мезгилге чейин исламдык мыйзамдар акырындап каалаган реформага жетишүү үчүн шарияттын стратегиясы боюнча жетиштүү жетекчиликти иштеп чыккан. Биз жарандык жана социалдык мамилелерди жөнгө салуучу эрежелерде жана мыйзамдарда мусулмандардын коомдук иштерине байланыштуу реформалардын өзгөчөлүктөрүнө токтолобуз. Исламдык *фиксте* бул жакшы жана пайдалуу нерсеге жетишүү жана жаман менен зыяндуу нерседен кутулуу экени белгилүү.

Шарияттагы Маслаха жана Мафсада

Маслаха толуктай түз жүрүү жана ак көңүлдүүлүктү билдирет. Ошондой эле түз жүрүү жана ак көңүлдүүлүктү коомчулукка жаюу боюнча же жекече жүргүзгөн иш-аракеттердин бир белгиси. Ал коомчулукка же жеке адамдарга пайда менен ийгилик алып келет. *Маслахага* каршы турган *мафсада* ал коомго же жеке адамдарга зыян келтирүүчү иш-аракетти белгилейт. Коомчулуктун кызыкчылыгы – үмөттү бекемдей турган жамааттык милдеттенмелерде. Жеке кызыкчылык жеке адамдарга пайда алып келип, алардын түз жүрүүсү менен ак көңүлдүүлүгү коомдук кызыкчылыгы менен байланышта болот. Куран мыйзамдарынын бир бөлүгү жана сүннөттүн көпчүлүгү ушул *маслаха* түшүнүгүнө кирет.

Бул иш-аракеттин жолу кыйынчылык учурунда жалпы жана маанилүү бирдиктүү максатка жетүүгө багытталган, ошондуктан ал коомдо адатка айланып, адамдар бири-биринин түйшүктөрүн көтөрүп, келечектеги кыйынчылыктарга даяр болушат. Шарият, дүйнөдөгү бейпилдикти жана тартипти сактоо үчүн, айрым жагдайдын пайдасы жок болсо дагы, адамдын өмүрүн жана өзгөрүлбөс кызыкчылыктарын туруктуу коргоо каражаттары менен курчайт. Кандайдыр бир иш-аракеттердин мүнөздөмөсү *маслаха* же *мафсада* катары каралышы керектигин аныктаган так аныктаманы түзүү үчүн, өтө кылдаттык менен так билдирүүнү талап кылган орчундуу маселе.

Маслаха же *мафсада* иш-аракеттерин талкуулаш үчүн, алардын пайдасы же зыяны анык, так жана даана болушу керек. Ушуну рационалдуу көз караштагы адамдар кабыл алып, пайда же зыян алып келүүдөгү иш-аракеттердин мүнөздөмөлөрүн башка нерселер менен алмаштырбайт. Пайда менен зыяндын эки аспектинин бири, тескерисинче, эквиваленттүү болсо дагы, аны башка жагынан жогору турган бир түрү менен тастыкташы керек; Пайда менен зыяндын эки аспектинин бири так жана белгилүү болуп, ал эми экинчиси белгисиз жана так болбошу керек. *Масалихтин* түшүнүгүн камтыган мыйзамдар *мафсадага* алып келбейт жана *мафасидди* алдын алуу боюнча мыйзамдар эч кандай *маслаханы* жокко чыгарбайт. Тескерисинче, бардык ислам мыйзамдары *маслахага* маалымат берүүгө багытталган.

Маслахага караганда басымдуулук кылган абсолюттук *мафсада* өз тегинде так айырмаланат.

Бардык варианттары менен *маслаха* эки негизги түргө ээ. Алардын бири адамзат үчүн ачык-айкын артыкчылыктарды алып келет. Булар адамдардын тубаса мүнөзүн ушунчалык өздөштүргөндүктөн, адамдар өзүлөрүнө ылайык сезилип, аларды кууп жетүүгө умтулушат. Башка түрү анча деле билинбеген артыкчылыктардан турат. Шарият айкын пайда алып келүүдө тоскоолдуктарды жоюу менен көбүрөөк алектенет. Анча-мынча ачык артыкчылыкка ээ болгон *маслаха* ислам мыйзамы тарабынан оң кабыл алынып, аны белгилеген жана аны колдонуудан баш тарткандыгы жана бузгандыгы үчүн атайын жаза чараларын киргизген.

Айкын пайда алып келүүнүн айрым варианттары адамдардын тубаса мүнөзүн бузган таасирлер үчүн анча-мынча айкын пайда категорияга киргизилиши мүмкүн. Шариятты карманган жана анын мыйзамдык эрежелерин түшүндүрө алган адамдар бул четтөөлөр менен карама-каршылыктарды чечкиндүү түрдө үстүртөн идеяларды жана коррупцияны түп тамыры менен жок кылууга үйрөтүп, алдын-алышы керек. Четтөө аларды жасаган адам менен чектелгенде, адеп-ахлактык насааттар жана туура тарбия берүү туура чечим болуп саналат. Эгерде, тескерисинче алар башкаларды таарынтып, аларга сөзү же иш-аракеттери менен зыян келтиришсе, анда жаза – бул дарттын дабасы.

Шарият *маслаханын* эки категориясына карата адамдардын жүрүм-турумун баалап, ошого жараша *масалихтин* ар кандай түрлөрүн коргоо

үчүн өз стратегиясын сабырдуулук жана кайраттуулук менен колдонот. Шарият ар дайым мамлекеттик же жеке болобу, бааланбай калган *маслаханы* коомдук жана жеке укуктарды коргоонун каражаты катары коргойт. *Маслаханын* эки башка аспектинин ортосунда конфликт пайда болгондо, зор жана маанилүүрөөк тарапка артыкчылык берилет. Шарият бардык жамааттарга карата өз максаттарын эч кандай тоскоолдуктарды жана кыйынчылыктарды жаратпастан, анын буйруктарында жана мыйзамдарында каралган максаттардын аспектилерин жүзөгө ашырууга аракет кылат. Ошентип, жамаат жагдайга жараша ушул максаттардын төмөнкү деңгээлинен жогорку деңгээлине көтөрүлөт. *Фитра* бизге *масалих* менен *мафасиддин* ортосундагы тартышууга байланыштуу шарият эрежелерин адамдын табиятын сактоо же алсыратуу маселеси менен байланыштырууга негиз берет. Төмөндө шариятты караган *масалихтердин* түрлөрү жана мисалдарынан качкан *мафасиддердин* мисалдары жана аналогиялары келтирилген. Ошондуктан, *макасид* окуучулары Мыйзам чыгаруучунун каалоосун билип, анын ар кандай *масалих* жаа *мафасидге* ээ болуу жана четке кагуу жамааттык жагдайлар боюнча үйрөнүшөт. Бул көндүмгө ээ болуу маанилүү. Себеби, *масалих* көп жана коомдун адилеттүүлүгүнө жана жыргалчылыгына таасир этет. Ошондуктан, биз билген *масалих* гана шариятта камтылган деп эсептелет. *Масалих* жамааттын жана жеке адамдардын жашоосу үчүн болгон таасирине жана муктаждыгына жараша классификацияланат. Биздин максатыбыз – шарияттын универсалдуу жанрлары жөнүндө толук маалымат алуу үчүн *масалихтин* түрлөрү менен таанышуу. Андан кийин аларды тиешелүү эрежелер боюнча классификациялап, баа берсек болот. Шарият бул тексттерди квалификациясыз калтырган, бирок шилтеме катары колдонулат. *Масалих* жөнүндө маалымат ар кандай типтеги окшоштуктарды ырастаган далилдерге, жалпы касиеттерди аныктоого жана баштапкы же жаңы иштер арасындагы белгиленген окшоштуктун далилдерин негизинде ыктымалдуулукка жана белгисиздикке дуушар болот. Тескерисинче, *масалих* урпагынын далили шарияттын тематикалык индуктивдик изилдөөсүнөн келип чыгат, ал ишенимдүү. *Масалих* идеясын түшүнүү – акыйкатчылардын коомчулук менен алектенишинин эң ачык жана түз жолу. Эгерде *масалих* башка *масалих* менен карама-каршы келсе, анда аларга көз карандысыз чечим чыгарууну талап кылган тиешелүү эрежелер боюнча баа берилиши керек. Бул чечим ар кандай *масалихтин* маанисине жана карама-каршы *масалихтин* маанисине, ошону менен бирге алардын салмагына жана күчүнө байланыштуу ишеним деңгээлине жараша өзгөрүлүп турат.

Исламдык шарияттын жалпы принциптери

Шарият – бул акыркы ачылган мыйзам жана ал универсалдуу болуп саналат. Анын эрежелери жана жоболору бардык адамдарга бирдей колдонулушу керек. Кудай шариятты ички акылмандыкка жана элдерге жана үрп-адаттарга ылайык кабыл алынып, өзгөрүлбөй турган негизги себептерге негиздеген.

Мусулман аалымдары шарияттын универсалдуулугуна макул болуу менен анын кандайча ылайыктуулугун көрсөтүшкөн жок. Шарияттын негизги эрежелери, универсалдуу принциптери, буйруктары бардык жагдайларга эч кандай кыйынчылыксыз жана тоскоолдуксуз колдонулат жана кылымдар бою элдердин жана улуттардын жагдайлары исламдын окууларын эч кандай кыйынчылыксыз эле кабыл алган. Шарияттын бул ыкмалары өз ара байланыштуу жана бири-бирин толуктап турат. Шариятка негизделген акылдуулук менен пайдалуулук ар кандай формаларга бөлүнгөн эрежелерде камтылышы мүмкүн, бирок, максаттары үчүн бириктирилет. Шарият универсалдуулугунун эң маанилүү натыйжаларынын бири – коомдогу теңдик маселеси. Бирок, шарият адам баласынын табияты боюнча ар кандай нерселерге теңдикти жана окшоштукту жасоодон алыс. Өзгөргүүлөр негизги мыйзам ченемдерине эмес, исламдын саясатына ылайык социалдык жана жарандык тутумдардын каалоосу боюнча калат. Исламдын мыйзамында адамдын теңдиги камсыздандырылган. Ислам мыйзамында жеке адамдардын же топтордун теңдигин орнотуу үчүн, биз ага негизделген себептерди изилдөөгө милдеттүү эмеспиз; эч нерсе теңдикке каршы болбогонун билүү жетиштүү. Тоскоолдуктардын деңгээлин баалоонун чен өлчөмдөрү адамдардын ортосундагы теңдикти кылдаттык менен кароонун же коодолгон мыйзамдын натыйжасында келип чыгышы ыктымал.

Шарияттын белгилүү бир чөйрөлөрүндө теңчиликке болгон тоскоолдуктар тубаса жана табигый, укуктук, социалдык же саясий болушу мүмкүн. Бул ойлор туруктуу же убактылуу, баштапкы же аяккы болушу мүмкүн. Табигый, укуктук жана социалдык көз караштар адеп-ахлактык жүрүм-турумга, башкалардын укугун урматтоого, мусулман коомчулугун тартиптүү жана этикалык башкарууга тиешелүү. Саясий көз караштар исламдык саясий күчтү коргоого багытталган. Шарият – бул тоскоолдуктарды жана алардын натыйжаларын аныктоодо, мыйзамдуулук ченемдерин карап чыгуу менен тең укуктуулукту жүзөгө ашырууга жол бербейт.

Жеке иштерди жүргүзүүдө теңчилик шарияттын эң негизги максаттарынын бири болуп саналат. Арабча *хурия* деген сөз эки маанини билдирет, бири экинчисинен келип чыккан. Биринчи маани кулчулуктун карама-каршысы жана бардык акылдуу жана жетилген адамдардын өз иштерин жөнгө салуу шыгын билдирет. Экинчи мааниси биринчисинен метафоралык колдонуу менен келип чыгат. Бул эч кимдин каршылыгысыз эркин кыймылдай билүү жөндөмүн билдирет. Эркиндиктин ушул эки мааниси шариятта айтылган, фитраттан келип чыккан жана теңдик түшүнүгүн чагылдырган.

Шариятта биринчи маанинин колдонулушу кеңири таралган жана негизделген. Коомчулуктун жана жалпы кызыкчылыктарды эске алып, коомдук тартипти сактоого шарияттын тырышчаактыгы, анын исламдын пайда болушундагы тарыхый жактан бекемделишине байланыштуу кулчулуктун факторлорун толугу менен жоюуга мүмкүндүк берген жок. Өз максаттарына жетүү үчүн, ислам кулчулукка салыштырмалуу эркиндикке жетүү жана эркиндиктин жайылышы менен тартипти сактоонун ортосундагы тең салмактуулукту сактоого аракет кылды. Ал кулчулуктун себептерин кыскартуу менен күрөшүп, кулчулукка алып келген көптөгөн факторлорду жок кылган.

Сөз эркиндиги жана билимге умтулуу мусулман тарыхынын алгачкы үч кылымында, окумуштуулар өз көз караштарын жана окууларын билдире алган мезгилде эң мыкты чагылдырылган. Сөз эркиндиги, моюнга алуу, келишимдер, милдеттенмелер, ажырашуу тууралуу арыздар жана эрк болбосо, мыйзам күчүнө ээ болбойт эле. Мажбурлоо шартында жасалган аракеттер натыйжасыз болот. Эгерде башкаларга таасир эткен иш-аракеттердин эркиндиги зыян келтирбесе, ал мыйзамдуу. Көпчүлүк көрүнүштөрдө, шарият анын бузулушуна алып келген бардык жолдорду бөгөп, иш-аракет эркиндигин коргойт.

Шарияттагы максаттар, атрибуттар жана көрсөтмөлөр

Ислам мыйзамдарына өзгөртүүлөрдү жана ырастоолорду камтыган кош ыкма кабыл алынды. Биринчи ыкма жалпылыктын төмөн ахвалын жок кылуу жана анын коррупциялангандыгын жарыялоо. Өзгөртүү адамдын жыргалчылыгын эске алуу менен андан ары чектелиши мүмкүн. Ошондой эле бул экстремизмди жоюуга жеңилдик алып келиши ыктымал. Адамдардын ишиндеги акылдуу жана максаттуу өзгөрүүлөрдүн бири – аны четке кагуусуз ишке ашыруу жөнүндө кам көрүү, анткени

чыдамсыздык эки тарапка тең зыян келтирет. Кийинки ыкма – адам болуунун жакшы тажрыйбаларын ырастайт.

Жол берилгендиктин мыйзамдуу эрежелерин кабыл алуу экстремисттердин ашыкча болушун токтотуу, аларды акылдуу жана боорукер адамдар үчүн кадимки жана алгылыктуу нерселерди карманууга үндөө үчүн керек. Ошондой эле, далилдөө ыймансыз адамдар жасаган жакшы иш-аракеттерди жаман деп эсептөөгө аргасыз кылган элестерди жоюуну талап кылат. Ушул сыяктуу себептерди эске албаганда, мыйзам чыгаруучунун унчукпоосу адамдардын кылып жаткан ишин тастыктаган болуп эсептелет. Ошондуктан, мүмкүнчүлүктү түзүп берүү – бул шарияттын негизги эрежеси, анткени ал өз ичине сансыз түрлөрдү камтыйт. Өзгөртүүлөр жана ырастоолор бүт адамзатка тиешелүү.

Шарияттын бардык эрежелеринин жана буйруктарынын максаты эрежелер менен буйруктардын түрлөрүн адамдын жекече жана жамааттык негизиндеги жүрүм-турумдары, атрибуттары, иш-аракеттери менен биргелештирүү. Бул биргелештирүү адилеттүүлүккө жана пайдага же адилетсиздикке жана зыянга алып келүүчү түзүлүштөрдүн, атрибуттардын жана иш-аракеттердин негизги маанисине таянат. Ушул сыяктуу эле, кээ бир эрежелер жана буйруктар шариятта айтылган негизги маанилерди эсепке албастан, нерселердин аталышы же түзүлүштөрү менен байланыштуу деген жалган ишенимден сактануу керек, бул *фикхте* олуттуу катага алып келет. Исламдык укуктук терминдер мыйзам чыгаруучу тарабынан ислам терминологиясын түзүүдө аныкталган иш-аракеттерге байланыштуу каралган маанилерге гана ылайык чечмелениши керек. Көрсөтүлгөн тажрыйба өзгөргөндө, термин өзү мааниге ээ болбойт. Шарияттын индуктивдүү изилдөөсү Үммөттүн аалымдарын бир нече окшош учурларды жана деталдарды жалпы эрежелерге киргизгенден тышкары, ар башка жагдайларга бирдей мамиле жасабашына ынандырды. Аалымдар мурунку тажрыйбаларды жөнгө салган шарият эрежелерин мыйзамдын негизинде жаткан атрибуттарына таянып, кийинки тажрыйбаларда колдонуп, шарият буйруктарын кабыл алышат. Мыйзам чыгаруучу белгилеген окшош жагдайлардын мааниси так жана түшүнүктүү болуп, кийинчерээк аларга ылайыктуу мисал коштолот. Аалымдардын кыйытмалар менен окшош жагдайларды жаратышы түпкү негиздерди жана жашыруун чындыктарды табууда абдан маанилүү болгон. Ошентип, кыйытмалар менен окшош жагдайлар акыйкатчыларды терең маанилерди жана алардын жогорку муундарын кошумча изил-

дөөлөрдөн арылтат. Ислам *фикхинин* алдыңкы окумуштуулары окшош жагдайларды мисал катары жаза, аруулануу жана бошотуу, ошондой эле себеп, шарт, тоскоолдукка колдонгонго каршы болушкан.

Шарияттын мазмунунун тегерегинде орун тапкан манипуляциялар кээ бир, түбөлүккө орнотулуп, тыюу салынган иш-аракеттерге тиешелүү. Бирок, манипуляция мыйзамдуу иш-аракетти башка жол менен же анын каражаттарын сунуштоону камтыбайт. Руханий амалдарды жокко чыгарган Пайгамбарлык салттарды келтирип, аларды адам агенттеринин ар кандай иш-аракеттерине ылайык акыйкатчылар түрүндө классификациялаган.

Шарият эрежелерин бузуу үчүн колдонулган ар кандай амалдарда шарияттын максаттарын жарым-жартылай же толуктай жокко чыгаруу менен манипуляция бирдиктүү мүнөзгө ээ эмес. Шарият булактарында келтирилген амалдар төмөнкүлөрдү жасашы мүмкүн: шарияттын максатын толугу менен жокко чыгарууга, аны башка максат менен алмаштырбоого; башка мыйзамдуу нерсеге өтүү үчүн, мыйзамдуу практиканы кое берүү; практикада жазылган көбүрөөк жөнөкөй нерсеге өтүү үчүн, шариятта жазылган кандайдыр бир нерсени калтырып кетүүнү колдонуу; мыйзам чыгаруучу тарабынан зор мааниге ээ болбогон аракеттерде колдонулушу керек жана мыйзам чыгаруучунун ниетине карама-каршы келбөө. Кыйла зыян келтириши мүмкүн болгон, бирок, жаман эмес иш-аракеттерди жокко чыгаруу манипуляция менен тыгыз байланыштуу. Ошого карабастан, айрым адамдар айла-амалдарды колдонуп, белгилүү бир милдеттенмелерди аткаруудан баш тартышат, ошондуктан алардын жүрүм-туруму шарият эрежелерине туура келет. Шарият каражат катары колдонулган иш-аракеттердин ажырагыс жакшылыктарын жана анын мүмкүн болгон жаман кесепеттерин тең салмактоого багытталган. Ошентип, бул маселе *масалих* менен *мафасиддин* кагылышуусун жөнгө салуучу эрежеге байланыштуу болот.

Шарият жакшылык каражаттары менен алектенет жана алардын расмий көрүнүшү алардын тыюу салынышына же жөнөкөй жол берилишине алып келсе дагы, милдеттүү болгон эрежелерине баш ийүүгө мүмкүнчүлүк берет. Бул *усул аль-фикхте* “милдеттүү жана милдеттүү бир нерсени түшүндүрүүчү нерсе” деген сөз менен белгилүү жана мусулман коомчулугунун коопсуздугун коргоо каражаты.

Ислам мыйзамындагы тактуулук, чечкиндүүлүк жана кайрымдуулук

Шарият өзүнүн буйруктарын ар кандай шарттарда адамдар оңой аткарууну максат кылгандыктан, анын маанисин так түшүнүү үчүн тактык менен чечкиндүүлүк да камтылган. Мындан тышкары, ал ушул касиеттерди Аалымдарга мыйзамдын маанилерин көрсөтүү үчүн койгон. Акыйкатчылар шарияттын шарттарынын жана эрежелеринин негизи болгон ачык жана туруктуу сыпаттарга токтолушат. Ошондой эле, бул сыпаттардын бар экендиги акылмандык деп аталышы мүмкүн болгон негизги маанини көрсөтөөрүн ачык эле билишет.

Шарият ушул усулдарды колдонуп, башаламандыкты болтурбоо үчүн объектилерди жана маанилерди так аныктайт. Шарият өзүнүн мыйзамдарын жамаатта колдонууну жана аны аткарууну каалайт. Анткени, анын эрежелерин сактабастан жана аткарбастан, болжолдонгон артыкчылыктарга жетүү мүмкүн эмес. Бул максатка жетүү үчүн эки ыкма бирдей даражада колдонулган. Алардын бири – эрежелерди аткарууда тактыкты жана чечкиндүүлүктү колдонуу. Экинчиси - бейпилдикти жана кайрымдуулукту өзүнүн максаттарын жоготпостон колдонуу.

Шарият мыйзамы адамдарды бейпилдиктин жана кайрымдуулуктун бардык мүмкүнчүлүктөрүн жана эрежелерин колдонуп, өзүнө жаккан нерсеге умтулууга үндөйт. Шарият эрежелери жана буйруктары адамдардын жалпы шартынын жөнөкөйлүгүнө негизделген. Кээ бир учурда, шарият өзүнүн эрежелери жана чечимдериндеги катуулугун жана чектөө койгондугун жеңилдик жана көтөрүмдүүлүккө өзгөртүп, оорчулук менен кыйынчылыктын таасирин басандатып коёт.

Шарият адамдарга оордук келтирүүнү көздөбөйт. Бул максаттарды ишке ашырууну көзөмөлдөгөн иш жүзүндө колдоно турган мыйзам. Бул мыйзам жеңилдетилген шартта гана иштеши мүмкүн. Өч алып жазалоодон алыс болуу – исламдык мыйзамдын негизги белгиси. Ислам иш-аракеттерге уруксат берип же мыйзамдарды жеңилдеткенде, чындыгында ал өзүнүн кең пейилдик мүнөзүнө ылайык аракет кылат.

Акыйкатчылар уруксаттамалардын айрым жактарын көңүлдөн тыш калтырышты. Шарияттан коомчулукка пайда алып келүү же жамандыкты жоюу максатынан баш тартууну талап кылган турмуштук таатал абалдын натыйжасында, жеке адам же жамаат үчүн белгиленген

кыймылдарды катаалдыктан жана татаалдыктан жеңилдетүүгө жана көтөрүмдүүлүккө өзгөртө турган уруксаттамалар менен алар макул болушкан.

Адатта, муктаждык жалпы жана туруктуу. Бул универсалдуу мыйзамдардын негизин түзөт, анда алгач тыюу салынган аракеттердин жалпы категорияларына тиешелүү. Кээ бир иш-аракеттердин кесепеттери жана алардын тыюу салууну талап кылган каржылык жоготууларга алып келиши мүмкүн болгон ыктымалдуулуктарга карабастан, алар коомдун курч муктаждыгына байланыштуу сакталып калган. Акыйкатчылар жалпы жамааттын же алардын көпчүлүк бөлүгү белгилүү бир максатка жетүү үчүн тыюу салынган иш-аракеттердин жол берилишин талап кылган кырдаалда туруктуу жалпы муктаждыгын эске алышы керек.

Шарияттын аткарылышы жана сакталышы тубаса өзүн өзү башкара билүүнү талап кылат. Адам жеке туюму менен кандайдыр бир артыкчылыктарды издейт же кандайдыр бир жамандыктан алыс болот. Диний-руханий өзүн өзү башкара билүү бардык жагымсыз жүрүм-турумдардын түрлөрүн сынга алуу менен табигый ички туюмга өзгөртүү кыйын эмес. Диний-руханий өзүн өзү башкара билүү алсызданганда, мамлекеттик көзөмөл кийинки жол болуп саналат. Башкаруучулар бул чектөөлөрдү сактап, аны кайдыгерликтен жана бузулуудан сактоого милдеттүү.

Шарияттын негизги максаттарынын бири – бул талаптарды ар кандай сыпаттарга негиздөө жана ушул көрсөтмөлөрдү ошого жараша өзгөртүү. Ислам шарияты универсалдуу жана түбөлүктүү жана өзгөрүлүп жаткан жагдайлар туруктуу Кудай мыйзамынын ачык-айкын аспектиси болуп саналат.

Шариятта бүтүмдөрдүн түшүндүрмөсү эки максатка ээ. Кээде анын максаты адамдарды сүткорлукка тыюу салуу сыяктуу туруктуу жана жалпы эреже менен байланыштыруу; башка учурларда, анын максаты адамдардын ортосунда сот чечимдерин түзүү болуп саналат, ага ылайык соттун атайын чечими жалпыга бирдей мыйзам ченеминин аткарылышын билдирет. Каражаттарды бөгөттөө исламдык мыйзамдын негизги эрежелеринин бири деп эсептелгендиктен жана бул эреже белгилүү бир учурларда колдонулуп жаткандыктан, мужтахиддер мындай

каражаттарды качан бекитүү керек жана кайсы убакта ачык калтырууга болоорун ойлонушу керек.

Катуу жана туруктуу коомдук тартипти куруудагы шарияттын максаты

Шарияттын негизги максаты – туруктуу социалдык системасы бар күчтүү жамаатты түзүү, ошону менен бирге жыргалчылыкка жетишүү жана жамандыкты болтурбоо аркылуу иштерин ырааттуу жүргүзүү. Биз мусулман коомчулугун өзүнчө бир мусулман катары көрсөтүшүбүз керек жана ислам мыйзамдарынын ченемдерин жамааттын коомдук иштерде кандайча колдонулушу керектиги жөнүндө айрым адамдар сыяктуу эле, шарияттын эрежелерине баш ийишибиз керек. Каражаттарды бөгөттөө, жөнгө салынбаган тексттик кызыкчылыктарды эсепке алуу жана лицензиялоо эрежелери бүт жамаатка мүнөздүү жана сейрек учурларда жеке адамдар үчүн колдонулат.

Аалымдардын милдети – шарияттын шыктандыруусу менен жамааттын көйгөйлөрүн чечүү. Кудай көптөгөн жамааттарды маселелердин үстүртөн маанилерин гана кабыл алып, аларды кылдаттык менен изилдеп, терең маанилерди издебегени үчүн сындады. Демек, *ижтихад* мусулман коомчулугунун ар түрдүү элдердин жана өлкөлөрдүн муктаждыктарына жана шарттарына ылайык жамааттык милдет. Демек, бүткүл мусулман коомчулугу бул милдеттенмени каражаттары же мүмкүнчүлүктөрү болгондо аткарбоо менен күнөө кетирет.

Ижтихадды аткара албагандыктын кесепеттери улуу *мухтаhid* аалымдар доорунан бери өзгөрүп келген мусулман жашоосунда ачык-айкын көрүнүп турат. Мусулмандар коомдун биримдикте иш алып баруусу үчүн ар кандай юридикалык окуу жайларын баалаган жана кайсынысы өзгөчө экендигин аныктаган окумуштууларга муктаж. Ушул бардык деңгээлдерде шарияттын негизги жана экинчи максатын, ошондой эле алгачкы *мухтаhidдердин* окууларынын ийкемдүүлүгүн же катуулугун аныктоо үчүн кылдат изилдөө жана талкуулоо зарыл.

Мусулман өлкөлөрүндөгү бардык юридикалык мектептерден шарияттын белгилүү аалымдарынын серепчилер коомчулугун түзүү – бул маанилүү интеллектуалдык жана илимий максатка болгон биринчи кадам болуп саналат. Бул аалымдар мусулман коомчулугунун ырааттуу чечимдерин иштеп чыгуу үчүн Үммөттүн турмуштук муктаждыктарын

изилдеп, талкуулашы керек. Дагы бир милдет – дүйнө жүзү боюнча *ижтихад* деңгээлине дээрлик жеткен шарият аалымдарын аныктоо. Үммөттүн илимий билимге толук ишениши үчүн, илимден тышкары, бул аалымдар тобу жеке турмушундагы шарияттын бүтүндүгүн жана сакталышын айкалыштырышы керек.

ҮЧҮНЧҮ БӨЛҮМ

Макасид аль-Шарият: адамдык мамилелер

Төмөндө колдонулуучу юриспруденция адабияттарындагы ар кандай типтеги келишимдердин белгилүү бир максаттары келтирилген, алар шарияттын ар кандай чөйрөлөрүндөгү мыйзамдар жана адамдар менен иштешүү чөйрөсүндө конкреттүү жогору максаттарга багытталган.

Бүтүмдөрдүн максаттары жана ыкмалары

Бул тема адамдын жүрүм-турумундагы шарият эрежелерин жана социалдык өз ара мамилелерин изилдөө үчүн өбөлгө болуп саналат. Анын максаты – шарияттын аткарылышына жана алдын-алууга артыкчылык берген максаттар менен экинчи орунду ээлеген ыкмаларды айырмалоо, анткени алар башка нерсеге көз каранды. Шарият эрежелеринин предмети эки топко бөлүнөт: максаттар жана каражаттар. Максаттары (*макасид*) *масалих* жана *мафасидден*, ал эми ыкмалар максаттарга жеткизген жолдордон жана усулдардан турат.

Максаттары – өз кызыкчылыгына арналган жүрүм-турум түрлөрү жана мыйзам чыгаруучунун максаттарына жана адамдык максаттарга негизделген аракеттерге бөлүнөт. Биринчи категориядагы максаттар Мыйзам чыгаруучу тарабынан пайдалуу максаттарды жүзөгө ашыруу же жеке жүрүм-турумга байланыштуу коомдук кызыкчылыктарды сактоо үчүн багытталган ыкмалар. Экинчи категория азыраак мааниге ээ жана анча кеңири таралбайт, белгилүү бир адамдардын тобу же жеке адам койгон максаттардан турат. Жогоруда көрсөтүлгөн эки максаттын категориялары дагы бир жолу Кудайдын укуктары жана адамдардын укуктары болуп бөлүнөт. Бул укуктардын табияты мындай: эч ким аларды четке кагууга жол бербейт, анткени алар шарияттын жалпы жана түпкү максаттарын сактап калуу үчүн кызмат кылышат.

«*Васаил*» деген термин орто максаттарга жетүү үчүн мыйзамда белгиленген эрежелерди билдирет. Аларсыз шарияттын максаты аткарылбай же толугу менен ишке ашпай калышы мүмкүн. Ыкма шарият эрежелеринде көрсөтүлгөн себептерди, аларды жүзөгө ашыруучу шарттарды жана тоскоолдуктардын жоктугун өзүнө камтыйт. Ошондуктан, Исламдык юриспруденциянын принциптеринин бири болуп калды, эгерде максат жокко чыгарылса, анда ал ыкмасы болуп саналат. Бул талкууда шарияттын максаттарын жүзөгө ашыруу үчүн зарыл болгон ыкмалар жөнүндө сөз болот.

Шарияттагы укуктардын принциптери жана категориялары

Укуктарды берүү принциптерин аныктоо, адамдар менен болгон бүтүмдөрдү мыйзамдаштыруунун эң мыкты жана ишенимдүү негизи болуп саналат. Ал укугу барларга укук берүүчү негиз болуп саналган эки маанилүү милдетти аткарат. Мындай принциптерди орнотуу соттордун, башкаруучулардын жана партиялардын укуктарын бекемдейт жана түшүндүрөт. Шарияттын негизги максаты – адамдар ээ болгон укуктардын категорияларына ылайык ар түрдүү укуктарды жана кээ бир адамдардын айрым укуктардан башкаларга караганда артыкчылыгын аныктоо, ошондой эле пайдаланылуучу ресурстардын артыкчылыктарын адамдар кандайча бөлүшө тургандыгын көрсөтүү. Укуктардын спецификациясын жөнгө салуучу эрежелердин маңызын эки негизги принципте байкоого болот: тубаса конституция же ажыратылгыс укуктар жана ошол сымал оңой пайдаланылып келген белгилүү бир укуктарда бир адамга же адамдар тобуна башкалардын алдында берилген артыкчылыгы. Укуктарды алардын негизги себебинин күчүнө карап, анын ичинде түпкү тубаса укуктарына, урпактык өзгөчө укуктарына жана ресурстарга болгон укуктарына жараша классификациялоого болот.

Укуктун ар кандай тутумдары урпактардын урпактык өзгөчөлүгүнө карата шек келтирүүдөн коргоо үчүн, үй-бүлөлүк бирдиктин негиздөөчү принцибин белгилейт. Ислам шарияттында чыныгы мыйзамдардын эң негизгиси үй-бүлөнү жөнгө салуу жана иштөө үчүн эң адилеттүү, акылдуу жана бийик эрежелер түзүлгөн. Үй-бүлөлүк мыйзамдардагы эң негизги принцип – бул туугандык жана үй-бүлөлүк байланыштарды чыңдоо жана эгер алар ажырашып кете турган болсо, кантип бул маселени чечүү керек экендигин түшүндүрүү. Шарияттын эң маанилүү максаттарынын бири никени баса белгилөө, анткени ал үй-бүлөнүн негизги принцибин түзөт.

Эң ишенимдүү никени бекемдөө үчүн зарыл болгон келишимдин формасы никенин мүнөзүнө жараша болот. Никени жөнгө салуучу баштапкы жана экинчи эрежелерден турган жана ушул институтка байланыштуу шарияттын максаттарын аныктаган материалды кылдат талдоо эки фундаменталдык принципти байкоого мүмкүнчүлүк берди. Биринчи принцип никенин белгилүү бир формасы жана эркек менен аялдын ортосундагы байланыштын бардык мүмкүн болгон түрлөрүнүн ортосунда так айырмачылыкты орнотууга багытталган. Экинчи прин-

цип – бул нике убактылуу эмес деп билдирет. Нике моралдык жактан коргоонун бир түрү.

Бүтүмдөр

Шарият экономикалык байлыкты эң жогору баалайт. Куран аяттары жана Пайгамбарлык салттарда мүлк жана байлык адамзат коомунун ишмердүүлүгүнүн жана анын көйгөйлөрүн чечүүнүн негизи катары каралат. Мүлктүн жана байлыктын шариятка ылайык маанилүү статуска ээ экендигине ишенимдүү далилдерди табабыз. Чындыгында, экономикалык мүлккө зекет берүү исламдын үчүнчү тиреги. Жамааттын байлыгына байланыштуу шарияттын негизги максаты – анын сакталышын жана өсүшүн камсыз кылуу.

Шарият мүлктү алуунун бирден-бир каражаты катары төмөнкү факторлорду аныктады: башка эч ким укугу жок бир нерсеге гана ээ болуу; менчик ээси менен бир жер участогунда иштөө; бир нерсени экинчисине алмаштыруу. Рыноктук байлык, мүмкүн болушунча көп адамдардын колундагы байлыктын адилет жүгүртүлүшүн билдирет. Демек, бул шарияттын эң чоң максаты. Рынокто ишке ашыруу максатына жетүү үчүн, финансылык укуктарды өткөрүп берүүнү жөнгө салуучу ар кандай бүтүмдөр боюнча келишимдер түзүлгөн.

Шарияттын экономикалык жыргалчылыгынын бардык түрлөрүнө байланышкан максаттары товардуулукка, ачыктыкка, коопсуздукка, туркутуулукка жана адилеттүүлүккө жараша болот. Шариятта каралган мамиленин маанилеринин бири – бул коомдогу байлыкты мыйзамдуу жол менен алган адамдарга эч кандай зыян келтирбестен, колуна өткөрүп берүү. Шарият адамдардын байлыкка болгон өзгөчө укугун тааныйт жана аларды жашоодо өз каалоосу боюнча пайдаланууга жол ачат. Ошентип, шарият акча таап, аны үнөмдөөгө үндөйт. Шарият жамааттын жалпы бакубаттуулугун жогорулатуу жана анын өнүгүүсүнө тоскоолдуктарды жоюу максатына жетет деп үмүттөнөт.

Байлыктын жана мүлктүн ачыктыгын камсыз кылуунун максаты зыяндарга жана талаш-тартыштарга жол бербөө үчүн милдеттенмелер жана документтер белгиленген. Ар кандай байлык тапшырылган адам аны Аллахтын буйруктарына ылайык коргошу керек. Шарият эрежелери келишимдин негиздүүлүгүн жана жарактуулугун жана шарттардын аткарылышын жөнгө салат. Шарияттын максаттарына ылайык, финансы-

лык бүтүмдөргө байланыштуу, ээлик кылууга жана сатып алууга байланыштуу келишимдердин негиздүүлүгүн жана негизсиздигин жөнгө салган эрежелер бекитилген.

Ар кандай каржы бүтүмдөрүндөгү шарияттын максаты инсандын да, коомдун да байлыгын түзүү. Эмгек – байлыктын негизги элементтеринин бири жана калган экөөнү пайдалануу ыкмалары болуп саналат. Эмгекке жана өндүрүшкө жөндөмдүү адамдардын катарында, аларда өндүрүмдүү эмгектенүүгө мүмкүнчүлүк берүүчү капиталы жок же алардын өндүрүмдүү потенциалына туура келген жетиштүү капиталы жоктор бар. Көпчүлүк учурда капиталды жана жумушчу күчтү натыйжалуу пайдалануу мүмкүн эмес. Бул чындыгында жумушчулар, капитал ээлери жана бүткүл коом үчүн чоң жоготуу.

Мындай абалды жеңүүдө, акыл-эси таза адамдар эки тараптын кызыкчылыгы үчүн капиталды жана квалификациялуу жумушчу күчүн бириктирүүнүн жолдорун табышы керек. Ошентип, ислам мыйзамынын жогорку максаты эки тараптын тең адилеттүү жол менен ушул максатка жетүүсүнө жолтоо болгон эмес. Ушул бардык келишимдерде шарияттын максаты жумушчулардын укугун коргогон, алардын жумуштары текке кетпеши же бааланып кетпеши үчүн белгилүү бир шарттарды түзүү болгон. Шарият төмөнкү принциптерди колдойт: эмгек негизиндеги келишимдерди көбөйтүү; окшош бүтүмдөрдө кездешүүчү тобокелдикке жол берүү; мындай келишимдерде жумушчунун жүгүн оордоткон нерселерден качуу; оозеки келишимдерди милдет катары эсептебөө; жумушчуларга алардын эмгегинин ордуна алган пайдасынан тышкары кошумча жеңилдиктерди берүү шартында уруксат берүү; жумушчуларга акысын жумуш аяктагандан кийин токтоосуз төлөп берүү; жумушчунун ишин аяктоо үчүн зарыл болгон каражаттар менен камсыз кылуу, анткени ал аны өз алдынча бүтүрүүгө мажбур болбошу керек; кул эмгегине окшогон ар кандай шарттардан жана келишимдерден баш тартуу.

Белек берүү жана тартуу кылуу келишимдери жамаат мүчөлөрүнүн ортосундагы өз ара жардамдашуу концепциясына негизделген. Алар жарандыкты бекемдешет, шарияттын жогорку максаттарына кызмат кылышат жана исламдын асыл сапаттарын чагылдырышат. Ошол эле учурда алар жардамга муктаж болгондорго жана жарды адамдарга жардам көрсөтүүгө жетишет. Шарият төмөнкү принциптерди колдойт:

коомдук жана жеке пайдасын эске алуу менен кайрымдуулук жана белектерди көбөйтүү; ыктыярдуу жана эч тартынбастан кайрымдуулук кылуу; донорлордун талабы боюнча кайрымдуулук келишимин текшерүү куралдарына колдонулган сабырдуулук жана ийкемдүүлүк; жана башкалардын укуктарын бузууга жана жоготууга алып келбеген кайрымдуулук актысы.

Сот, күбө жана жаза

Мусулман жамаатынын коомдук иштерин башкарган, акыйкаттыкты орноткон жана алардын катарында шарият эрежелерин колдонуучу башкаруучулар болушу керек. Себеби, Ислам шарияты адамдардын өз ара мамилелерин жана белгилүү бир укуктарга болгон мамилени жөнгө салуучу кодекси болуп, ушул максаттарга жетүү үчүн гана өткөрүлүп берилген. Шарияттын эң жогорку максаттарынын бири, аны өткөрүлүп берилгенден кийин, анын бийлигин орнотуу, эрежелерин ишке ашыруу жана анын артыкчылыгын жайылтуу болушу кажет.

Ар кандай укуктук тутумдун (шарият) колдонулушун камсыз кылуу үчүн, адамдар анын ыйыктыгын терең түшүнүшү керек. Чындыгында, мыйзамдын тууралыгы адамдарга өз ыктыяры менен баш ийүүгө мүмкүндүк берет. Шарият, анын негизделген принциптерине жана белгилүү эрежелерине ылайык, чыныгы талапкерлерге укук берүүгө багытталган, анын эрежелерин аткарууга жооптуу адамдардын категориясына арналган. Ар кандай кызматка дайындалган адамдардын эч бири, эгерде ал пайдалуу ишти (*маслаха*) же зыян ишти (*мафсада*) болтурбоого чакырылбаса, мындай кызматта иштөөгө укуксуз.

Шарияттын бардык жоболору коомдун бардык иштериндеги позициясын реформалоого багытталган. Шариятта белгиленген тоскоолдук, жаза жана белгиленген жазалар адамдардын жашоо шартын оңдоо үчүн гана арналган. Шарияттын эң жогорку максаттарынын бири – коомдук тартипти сактоо жана ар кандай талаш-тартыштын жана баскынчылыктын булактарына бөгөт коюу менен гана ушул максатка жетүү мүмкүн. Бул булактарды жаап салуу, шариятка негизделген жана мыйзамдуу бийлик жүргүзгөндө гана акыйкат саясат болуп саналат. Адамды жана коомду реформалоо шарияттын эң жогорку максаты. Анын максаты жабырлануучуларга күнөөкөрлөрдү жазалоо жана туураган адамдарды сабырдуулук түрүндө канааттандырууга багытталган.

Корутунду

Бул китеп акыйкатчыларга жана терең билимди издегендерге ой жүгүртүүсүн жана кабылдоосун бийиктиктерге көтөрүп, *Макасид аль-Шарияттын* бийик максаттарга жетүүгө болгон чечкиндүүлүгүн бекемдөө үчүн пайдалуу болот деп үмүттөнөбүз.

Автор

Мухаммад аль-Тахир Ибн Ашур 1879-жылы Тунисте туулган жана 1973-жылы көз жумган. Ал коомдук жана административдик жашоонун бай жана узак мөөнөттүү тажрыйбасын, ошондой эле XIX жана XX кылымдардын Тунисияда эч кандай окшошу жок ар түрдүү илимий басылмалардын жана макалалардын зор мурасын калтырды. Алардын көпчүлүгү бүгүнкү күндө дагы деле критикалык изилдөө жана жарыялоону күтүүдө.

